

Sartre het Meursault se insig opgesom as "Vryheid is ang". Dit is juis tydens oorlogstye van ang en gevaar dat vryheid die intensste ervaar word. Soos Wilson dit stel, "The Outsider is a man who has awakened to chaos," al besef hy nie noodwendig dat chaos positief kan wees nie.

In *Beyond the Outsider* dui Wilson nuwe filosofiese groeipunte vir singewing na die doodloopstraat van nihilistiese eksistensialisme aan. Een van die belangrikstes is die besef van "the God within", wat Meursault nie beskore is nie. Daar was nie 'n plaasvervanger vir godsdiens nie, bepaald nie die eksistensialistiese fokus op die self nie. "Religion has so far been irreplaceable because it enables the individual to participate in a uniquely satisfying way in the sense of a meaningful scheme of things."

Dit is vandag moeilik om Camus, Sartre, Kafka, Barbusse en ander se beleving van die niet, eindigheid en outsiderskap goed te verstaan en met hulle karakters te identifiseer. Herwaardeerde religieuse en veral wyer spirituele sisteme verskaf singewing op maniere wat nie meer met die verskrikking van die twee wêreldoorloë te doen het nie. Ook die boeie van kolonialisme waarin Meursault hom in Algerië bevind, is afgeskud en met ander vorme van singewing soos "Afrika vir die Afrikane" vervang. 'n Mens moet Camus van tyd tot tyd herlees om nie te vergeet hoe daardie tydsges was nie.

Jan Rabie se vertaling is goed en plek-plek uitstekend. Dit is wel 'n betreklik maklike teks om te vertaal, met sy korterige sinne, saaklike mededelings en 'n gebrek aan liriese en filosofiese besinning. Mens betrap die vertaler net hier en daar dat hy lomp met die historiese verlede tyd omgaan. Maar met soveel Afrikaanse boeke wat eenvoudig vanweë die klein leserspubliek "verdwyn", is mens maar te dankbaar vir hierdie reddingsdaad.

Charles Malan

Hoof: Hermes-uitgewery, Pretoria

'n Wonderlike geweld. Jeugherinneringe.

Elsa Joubert. Kaapstad: Tafelberg, 2005.

400 pp. ISBN 0-624-04289-8.

In die kategorie van "optel-en-deurblaai" boeke is Elsa Joubert se outobiografiese werk, 'n *Wonderlike geweld. Jeugherinneringe*, 'n onbetwiste wenner. Ek was in 'n boekwinkel waar klante, duidelik nie Afrikaanssprekend of lojale Joubert-lesers nie, met plesier uitgeroep het "wat 'n mooi boek" nadat hulle sowel die veelseggende foto's wat die voor- en agterkant van die omslag verbind as die prikkelende titel opgemerk het. Begin 'n mens eenmaal lees, word hierdie eerste indruk verder versterk deur die woorde wat as motto dien en waardeur boekomslag, titel en die belangrikste lyne van die vertelling in 'n besondere samehang verenig word. Die wonderlike geweld van die jeug, dit wat in die woorde van Joubert se geliefde vader vergelyk word met die onstuitbare groei van 'n plant, beskryf ook die aard van hierdie spesifieke jeug waarvan vertel word. Reeds as skoolmeisie, gekoester binne 'n bevoorregte leefwêreld, verklaar sy aan haar pa "Ek wil deurbreek (...) (sonder om te weet) waarnatoo (...) net (...) deurbreek." (94) Wanneer sy jare later kennismaak met Van Wyk Louw se gedig "Die swart luiperd," verwoord enkele van die versreëls daaruit die onafwendbaarheid van haar eie deurbreekproses: "My pad is self die ding wat trek, hy dwing die voet om voort te gaan." (326)

Die padbeeld is een van verskeie motiewe wat 'n betekenisvolle en eenheidskeppende rol in hierdie teks speel. Die heel vroegste herinneringe is van 'n nog nie driejarige dogtertjie wat, agtergelaat by afsydige grootouers wanneer haar eie ouers na die buiteland reis, met groot opwinding die donker trap in die vreemde huis opklim. Soms vergesel 'n gerusstellende tante haar, en dan skuur sy veilig verby die sittende leeu wat in die trapstyl uitgerf is. "Maar die bang wees en die

alleen loop was die lekkerste loop.” (13) Twintig jaar later spandeer sy vier weke op die eilande by Keimoes in die Garieprivier en looier by die Coetzeegeesin: arm, eenvoudige mense, byna ongeletterd. Hierdie vertelling van ’n onbeplande onderwyspos, die kuier en wandeling met die eilandmense en die intense beleving van die waterryke, rietbegroeide omgewing, is vir my een van die mees evokatiewe gedeeltes van die boek. Wanneer die Coetzeekinders later aan haar skryf: “Die paadjies roep na Juffrou. Ons loop al die verpaadjies al agter Juffrou se voetspore aan” (336), verwoord dit die groot afstande wat sy reeds ruimtelik en emosioneel afgelê het, daardie pad wat sou lei tot die hoogtepunt waarvan *’n Wonderlike geweld* vertel: die keuse om Afrika in te vaar deur vanuit Kaapstad na Mombasa per skip en dan oorland tot in Kaïro te reis.

Dit is die lewensjare tussen hierdie twee ervarings en haar persoonlike belewenis van daardie kwarteeu wat in Joubert se “Jeugherinneringe” opgeroep word. En dit is deur die uiteenlopende leserreaksie op wát en hóé vertel word – die hóé: oorwegend in die derdepersoonsvorm, afgewissel met uittreksels uit dagboeke waarmee begin is toe sy dertien geword het – dat daardie eerste lofuiting oor die boek meer betwis raak. Ek moes *’n Wonderlike geweld* begin lees nadat verskeie resensies reeds gepubliseer is; die eerstes was oorwegend negatief. In elke geval was die gemene deler die resensente se reaksies van “irritasie” en “verveeldheid”. Reaksies blykbaar veroorsaak deur die groot detail en stadige tempo waarmee die doenighede binne ’n kleindorpse, bevoorregte bestaan in die periode tussen 1925 en 1948 vertel word; die argeloosheid teenoor die groter toneel van die Suid-Afrikaanse en internasionale sosio-politiek; die “vertroetelende” blik op die eie skrywerskap.

Hierdie jeugherinneringe getuig inderdaad van ’n intense persoonlike verbintenis met stories en skryf. Reeds as dogtertjie is sy “diep

betrokke by die verhale van haar ooms en tannies, die beelde is soos die van ’n towerlantern wat bewend voor haar begin leef” (25), en by herhaling word deur die hele relaas verwys na die talle boeiende familieoorlewings, die ouerhuis vol boeke, die ouers wat leesboekies vir skoolkinders skryf, die droom om in ’n huis te woon wat lyk soos “al die Engelse boeke wat sy lees” (76). Maar die fokus val nog sterker op die verbintenis met spesifiek Afrikaanse boeke en die baie vroeë ideaal om in Afrikaans te skryf. In vele opsigte is dit ’n begeerte wat haar met haar Pa verbind: hy leer haar om te skryf op die sand van die vakansiestrand, en die herinnering daaraan roep ’n passievolle, oordadige ervaring op van hoe sy “tuimel deur die letters, sy vis uit die donkerblou, vol, geswelde, nimmer eindigende, altyd deinende see van woorde en woorde en woorde.” (57) Op ’n soberder noot word die skryfloop daarna uitgeleef in vroeë stukkie vir skooljaarboeke, op ’n treinreis na familie waar die tienjarige “voel sy het niks regtig gesien voordat sy dit nie in haar boekie ingeskryf het nie” (68), deur die samestelling van ’n eie vakansiekoerantjie saam met ’n maat, en dan met die dagboek wat sy in 1935 begin – 70 jaar voor die publikasie van die outobiografie en waarin betekenisvol daaruit aangehaal word (84). Maar, om te skryf beteken mettertyd juis om die eie omgewing af te skud. Vasgedraai in die nasionalistiese histerie van 1938 kan die emosionele tiener nog uitroep dat sy “Doelgeroepe” voel om “Suid-Afrika wakker te skud met my boeke” (117 – en dit was nie die stem van *Poppie Nongena* wat toe in die vooruitsig gestel is nie!). Gaandeweg word skryf egter vereenselwig met normdeurbreking. Die jaar as onderwyseres op Cradock oortuig haar dat sy die “verslawende geur van tydelike verblyf, van vreemde, vreemde mense, vreemde ervarings” die pragtige, die blink, die bevrydende stawe (van die stasie op Cradock) wil navolg en daarom moet skryf (295). Die pos

by *Die Huisgenoot*, waarskynlik haar aangebied na die publikasie van haar artikel oor die eilandmense, en die sukkelende eerste poging om 'n roman te skryf, was slegs tydelike haltes op pad na die eintlike doelwit; Afrika, en haar eerste werk daaroor, *Water en woestyn*.

Die soms terloopse, soms baie hegte verbintenisse met soveel aspekte van en figure in die Afrikaanse literatuurgeskiedenis vorm ander stilhouplekke op die skryfpad. Die pake dokumente uit die GRA-era wat deur vorige eienaars in haar ouerhuis in Paarl agtergelaat is en die leesboekies van haar ouers se *Dagbreek*-reeks was die eerste kennismaking met skrywers en manuskripte. In die studentejare behoort die eksentrieke Stephen le Roux – want “hy voel nie soos 'n Matie moet voel nie” (231) – en die onhandige Gottfried Watermeyer – ‘n “groot, dik, ‘anderse’ man” (232) – tot haar “non-vriendekring”. Sy loop klas by Boerneef en I.D. du Plessis, besoek Van Wyk Louw nadat hy belangstelling in haar verhandeling uitgespreek het, en vorm 'n hegte band met Klaas Steytler. Eenmaal op die redaksie van *Die Huisgenoot* is dit D.J. Opperman, Rykie van Reenen en haar motorfiets en 'n goeie vriendskap met Jan Rabie wat Joubert se omgewing help vorm. Maar die fassinerendste verhaal vertel van die betrokkenheid by twee buitengewone mense: Sarah Goldblatt en Louis Leipoldt. As student aan die U.K. loseer sy by Goldblatt, en in die wêreld van die boek skiet die aanwesigheid van hierdie gesofistikeerde, intelligente rooikop, gedrewe deur haar obsessie met Langenhoven en sy nalatenskap, soos 'n helder vonk. Die aandoenlikste verbintenis – en ek gebruik die woord bewustelik, omdat die emosies so tipies van buitensporige, maar brose tienerdrome is – is dié met C. Louis Leipoldt. Haar jarelange heldeverering en “onbeantwoorde liefde” kulmineer in 'n onaangekondigde besoek aan die digter. Dis 'n pynlike antiklimaks dat Leipoldt so “groot en dik en bot, so anders as wat sy ver wag het” (158)

is, maar die identifikasie met die digter duur voort.

Die openbaring van die hegte en toemend direkte band tussen hierdie jeugervarings en die Joubert-oeuvre soos wat dit ontwikkel het in die meer as 'n halfeeu na die afspeel van die slotepisode, is vir die leser met 'n belangstelling in die Afrikaanse letterkunde waarskynlik die kern van die boek. Die melodramatiese “rou” oor die mislukte kontak met Leipoldt prefigureer Joubert se reisverhaal *Gordel van smarag. 'n Reis met Leipoldt* (1997), waarin byna sestig jaar na die matriekmeisie se groot teleurstelling, Leipoldt as geesgenoot die reis en die skryfproses meemaak en rig. Daar is ook die herinneringe aan die klein dogtertjie se geïnteresseerdheid in haar “Great aunt Belle” en die besondere band met die ongetroude tante Lezie, duidelike voorlopers van die karakters in *Die reis van Isobelle* (1995). Joubert se jeugdige obsessie met die Voortrekkerbeweging, die fakkelloop en die 1938-herdenkingtrek, en die byna historiese vervoering omtrent die reis na en die hoeksteenlegging by die Voortrekkermonument, bied die feitlike konteks vir die fiksionele uitbeelding van dié era in daardie selfde roman. Die herinnering aan hoe haar ma die dogtertjie verbied het om ooit Lenie se huis binne te gaan maar slegs te staan en roep by die heining daarvan, is 'n dokumentêre onderskrywing van een van die treffendste momente in *Die reis van Isobelle*, naamlik Belle wat tydens haar verhouding met Hussein 'n soortgelyke voorval ophaal. Dit is egter deur die geleidelike maar onstuitbare ontplooiing van die verteller se verbondenheid met Afrika, daardie persoonlike betrokkenheid wat na my mening die hart van Elsa Joubert se skrywerskap vorm, dat 'n *Wonderlike geweld* 'n sleutelplek in die oeuvre inneem. Die aanvanklik terloopse bewuswees van natuurverskynsels en die landskap bereik 'n klimaks tydens die besoek aan Natal en haar tog die “reservaat” in (275-279). Die sterk lyflike sen-

sasie wanneer sy haarself byna organies met die oerbos vereenselwig (383), karakteriseer latere werke soos *Ons wag op die kaptein* (1963), *Bonga* (1971) en *Melk* (1980). Hierdie vereenselwiging is nie bloot 'n Afrika-variasie van 'n opulente "Oriëntalisme" nie. Dit is wel veelseggend dat die Paarliet wat "nie swart mense ken nie" behalwe as hulle in die "donker (...) melk aflewer" of inbrekers is "teen wie hulle die deure moet sluit" (278), nou op hierdie "nuwe pad mense begin onderskei" (277).

Dit is hierdie belewenis wat enkele jare later haar antwoord bepaal op die vraag hoekom sy na Afrika, en nie na Europa wil reis nie. Klaas Steytler se skeptisisme weerlê sy deur te verklaar: "ek moet daarnatoe gaan (...) (en) waar daar mense is, moet hulle tog na die ander mense uitreik, hoe ver van mekaar hulle ook al is" (385).

Dit is juis omdat hierdie teks so oortuigend die ontwikkeling van 'n postkoloniale perspektief by Joubert blootlê, dat die herhaalde kritiek van resensente op wat ervaar word as die kleinburgerlikheid van die vertelling – die selfkoesterende vassit in 'n "knus wêreldjie" – so opval. Die argelose hantering van klasse- en rasseverskille vanuit haar vooraanstaande, bevoorregte familieomgewing is inderdaad opmerklik. Hoewel daar soveel kere liefdevol na Lenie verwys word, en ek eers mettertyd agtergekom het dat sy 'n bruin huiswerker is, word Lenie vanselfsprekend as 'n mindere beskou. Net so vanselfsprekend is die reël dat die bruin kinders net bo in die bioskoop mag sit, dat Lenie anders behandel word as die "wit" meisie van Mrs Louw (55), en dat hoewel Joubert "nie anti-bruin is nie, is (Heese se woorde "Jesus was 'n bruin man") vir haar ook "bietjie baie om te sluk" (227). Dis ook met totale vanselfsprekendheid dat die vreemde teenwoordigheid van 'n "Koelie" agter in die saal by 'n politieke vergadering gemeld word (163), net soos wat verwys word na die "jood" op Kei-

moes, die "Griek" in Woodstock en die Njassa "boy" wat die huis in Mowbray skoonmaak. Terwyl die matriekdogter selfversekerd verkondig dat die grootste probleem van Suid-Afrika die armblanke-vraagstuk is (192), begin sy wel as student bewus raak van rassekonflik. Die bakleiery tussen wit studente en jong bruinmense in Stellenbosch laat haar verontwaardig vra: hoekom moet (ons) bang wees? Dis dan (ons) eie geliefde dorp? (241); 'n aanklag van haar tante teen "Malan se kleurbenepenhed" word afgemaak as "'n Sapidee" (248-249). Gedurende die verhouding met Martin is sy toegeeflik omdat hy emosioneel ontwrig is deur sy pa wat met "meide gelol" het (270); jare later beskryf sy haar kiewelrigheid oor 'n flirtasie met 'n vreemdsoortige Oostenryker as "dis soos om te paar met iemand wat nie van jou eie ras is nie, of soos met 'n Indiër of 'n Kleurling" (395). Te midde van hierdie tevredenheid omtrent wie "ons" of "jou eie ras" is, kruip die verwarring egter in. Sy protesteer huilend as haar Ma beveel dat Lenie moet "miss" sê wanneer Elsa hoërskool toe gaan (99); te midde van die dol plesier in die ossewatrek, wonder sy vir die eerste keer "Hoe voel Lenie oor die trek?" (142); wanneer die twee saam na 'n radiodien luster en Lenie sê "Miss Elsa, maar ons taal is darem mooi", ruk sy soos sy skrik. "Sy het nooit besef dis Lenie se taal ook nie" (255). In die skynbaar onbewustelike gebruik van die ten minste onsensitiewe, maar dikwels blattant rassisitiewe uitsprake en handeling, verbeeld hierdie jeugherinneringe eerlik die alledaagse praktyke en aannames van daardie tyd en maatskappy; enige ander teks uit daardie era sal dié realiteite beaam.

Vir die nie noodwendig Afrikaanssprekende, nie besonder histories georiënteerde lesers na wie ek heel aan die begin verwys het, betrek Joubert se outobiografie 'n rykdom van ander, eg-menslike fasette. Die nawijsing waarmee die kind alles wat die ego bedreig so hartstogtelik "haat" (haar broer, haar

Ma, die gunsteling oom Henry se nooi en die se suster, alle “Engelse”), en waarmee die tiener godsdiens beleef (“sy sou Leipoldt na die Here wou bring, maar nou is dit te laat, nou sal sy maar Ludwig (’n skoolvriend) na die Here bring. Hy is al ander ongelowige wat sy ken” – 161) is vermaaklik maar ook vertederend. Die aanslae op haar ydelheid het dieselfde impak. As die bekering van Ludwig ook misluk, is haar versugting “sy wou net dien, dink sy, nou’s sy nog langer ook as hy” (174) en die plesier van ’n plaasdans word vertroebel wanneer ’n jong boer van haar sê “die kort dikketjies dans die lekkerste” (199). Dit is juis deur die uitbeelding van die liefdevolle band met haar Pa, en die tegelykertyd spanningsvolle verhouding met haar ma, dat Joubert die persoonlike ruimte en ’n groter omgewing baie oortuigend integreer. Hy, “die stil prins van stories” (45), ondersteun haar op die pad van skrywerskap en die uitbreek uit die gesinskring; haar Ma daarenteen, is die een van wie sy wil wegbreek. Maar daar is ook herinneringe aan haar Ma as iemand wat waghoe by haar bababedjie, “en in die slapende huis, by die dowwe skuinslig van die ganglamp, het die letters op die blaai na haar opgestaan en haar op ver paaie weggevoer, het sy gelees, nagte deur.” (47) Daardie byna teensinnige erkenning van ’n gedeelde hartstog sluit aan by wat ons almal seker een of ander tyd besef: dat die verbintnisse met die verlede – hoe broos ook al – nie deur die hede ontken kan word nie.

En daardie besef is deel van die dwingende boodskap wat Joubert se “Jeugherinneringe” uiteindelik aan my oorgedra het. Wat ’n *Wonderlike geweld* doen, is om die leser ’n spieël voor te hou – ons wás (en sommige is nog) almal so. In ’n mindere of meerdere mate, vir ’n korter of langer tyd, en bewustelik of onwetend het generasies “witmense”, sóos Joubert, grootgeword met “die soet, ligte spanning van (...) uitverkorenheid” (224). Nie almal van ons was familie van die Murrays en

die De Villiers’s, min was in die posisie om die Britse koninggesin te vergesel; nie almal was ewe sterk verbind aan kerk en party nie; sommiges se hoogste strewe was om die “wit meisie” van die ryk families (55) te wees. Maar, juis as “Paarliet, gebore en getoë in die wieg van die Patriotte, Voortrekkerverkenner, Fak-keldraer, Ossewatrekker, Christelike voorbidder, suster van die gemeente”, herinner sy die leser aan die onhoudbare en so dikwels ontkende uitsprake van die verlede. Dit was moontlik slegs in 1940 op Stellenbosch dat openlik aan studente voorgehou is dat “hulle die room van die volk (is). Die goue sonkinders...” (239), maar die meeste Afrikaners het nog baie jare later ten minste heimlik daardie sentiment gedeel. Vanuit hierdie koesterende kokon kon die verteller ook meen: “selfs die atoombomme op Hiroshima en Nagasaki is veraf gebeurtenisse wat hulle nie veel aangaan nie” (340). Wanneer die nuusfilms oor die Duitse straffkampe vertoon word, word daardie kokon by Joubert egter onherstelbaar beskadig; die herinnering aan ’n studentikose wreedheid bring die besef van haar eie boosheid en skuld. En dan volg die vraag: “hoe kan ons in die toekoms op ons eie oordeel vertrou? Ons eie lewens wankel.” (359)

Die leser wat die ironiese stem, die onthulling van die eie swakhede en die selfkritiese perspektief nie raaklees nie sal waarskynlik afsydig staan teenoor dit wat soms lyk op die onsensitiewe, byna arrogante nota’s van ’n “goue kind.” Ek lees in hierdie stories van en oor ’n besondere vrou egter ook die verhaal van ’n veelbewoë en kritieke periode in die Suid-Afrikaanse geskiedenis. Die teks is ’n evokasie van die onlosmaaklike verstrengeling van een lewe, ’n ontwikkelende skrywerskap en ’n hele groepspsige – maar tegelykertyd word dit ook die verhaal van so baie van ons.

Henriette Roos

Universiteit van Suid-Afrika, Pretoria